

บทที่ 3 บริบทพื้นที่

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ผู้ศึกษา ได้เลือกศึกษาชุมชนบนพื้นที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำไทย ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ สาขาย่อยของลุ่มน้ำแม่ตื่นที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิงตอนบน และอยู่ในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าอมก๋อย ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 12 ตำบลแม่ตื่น จำนวน 4 กลุ่มบ้าน ประกอบด้วยบ้านขอและ บ้านใหม่ทอง บ้านเลอตอนบน หมู่ที่ 7 ประกอบด้วย บ้านชิแบร บ้านปรอโพ ประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ไทย เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงและม้ง ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงประมาณร้อยละ 90 ประชากรทั้งหมดที่อาศัยในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ไทย ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนที่ศึกษา

3.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ลุ่มน้ำแม่ไทยตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูด $17^{\circ} 20'$ - $17^{\circ} 30'$ และระหว่างเส้นลองจิจูด $98^{\circ} 15'$ - $98^{\circ} 30'$ อยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าอมก๋อย ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ตามประกาศกฎกระทรวง ฉบับที่ 771 (พ.ศ. 2518) และเป็นเขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำตามมติคณะรัฐมนตรี มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 108 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 67,500 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	๑๑	ลุ่มน้ำแม่ระอา
ทิศใต้	๑๑	ขุนน้ำแม่ตื่นน้อย
ทิศตะวันออก	๑๑	น้ำแม่ตื่น
ทิศตะวันตก	๑๑	เขตอำเภอท่าสองยาง

3.1.1 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน เป็นป่าแหล่งต้นน้ำลำธารและมีพื้นที่ราบลุ่มตามหุบเขาของลำห้วย มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางอยู่ระหว่าง 400 - 1,650 เมตร มีความลาดชันตั้งแต่ 30 เปอร์เซ็นต์ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำ ลำธาร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลุ่มน้ำปิงตอนบน

3.1.2 ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากพื้นที่ลุ่มแม่เทย ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือของประเทศ เป็นภูมิภาคที่ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนพายุดีเปรสชันต่าง ๆ ประกอบกับสภาพพื้นที่เป็นป่ามีภูเขาสลับซับซ้อน ลักษณะภูมิประเทศจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้มีปริมาณฝนตกเพิ่มตามลำดับความสูงของพื้นที่และจะตกในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ภูมิอากาศค่อนข้างเย็นตลอดปี ฤดูกาลต่าง ๆ แบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู

1. ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ สภาพภูมิอากาศจะหนาวเย็น เป็นเวลา 4 เดือน เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านมาจากตอนใต้ของไซบีเรีย ในตอนกลางวันอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 20 – 50 องศาเซลเซียส ส่วนตอนกลางคืน อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 4 – 8 องศาเซลเซียส ยิ่งบริเวณที่สูงยิ่งมีอากาศหนาวเย็นยิ่งขึ้น แต่บางวันอุณหภูมิอาจต่ำประมาณ 1 – 2 องศาเซลเซียส

2. ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม เป็นเวลา 4 เดือน เป็นระยะเวลาที่อากาศร้อนจัด อุณหภูมิตอนกลางวันเฉลี่ยประมาณ 24 – 32 องศาเซลเซียส

3. ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม จะมีฝนตกชุก เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่าน ลมนี้จะนำความชื้นจากมหาสมุทรอินเดียเป็นฝนมาตกในพื้นที่ มีปริมาณน้ำฝนทั้งปีเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 1,500 – 1,800 มิลลิเมตร บริเวณที่มีฝนตกชุกเป็นบริเวณที่มีสภาพป่าเป็นดินเขาซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าที่มีภูเขาสูงชัน ในบางปีอาจจะมีฝนตกถึงกลางเดือนพฤศจิกายน

3.2 สภาพของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย

เนื่องจากการศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำแม่เทย ซึ่งเป็นพื้นที่เขตป่าต้นน้ำลำธารที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพืชและสัตว์ จึงมีความจำเป็นจะต้องศึกษาสภาพของทรัพยากรธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำส่วนใหญ่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดนับตั้งแต่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัยความจำเป็นขั้นพื้นฐานทรัพยากรดินเป็นปัจจัยที่มีความจำเป็นเพื่อใช้ในการผลิตผลทางเกษตร ทรัพยากรน้ำใช้ในการอุปโภคและบริโภค การเกษตรเป็นส่วนทรัพยากรป่าไม้ให้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างมากมาย ถ้าหากทรัพยากรป่าเสื่อมโทรมก็จะเกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำ และจะส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำและชุมชนที่อยู่ใต้ลุ่มน้ำ

3.2.1 ทรัพยากรดิน

เนื่องจากภูมิประเทศพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นภูเขา มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400 – 1,600 เมตร มีความลาดชันตั้งแต่ 30 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป ประกอบไปด้วยระบบนิเวศของป่าหลายชนิด ได้แก่ ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา ป่าดิบเขาและป่าทุ่งหญ้า สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินและความลึกของหน้าดินจะแตกต่างกันไป ดินบริเวณป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา ลักษณะดินส่วนใหญ่จะเป็นดินทรายและดินลูกรัง ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ หน้าดินจะมีความลึกประมาณ ส่วนใหญ่จะมีความลาดชันสูงกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ สภาพเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ไม่เหมาะสมนำไปใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรมเนื่องจากเมื่อเปิดหน้าดินจะพังทลายของหน้าดินสูง

3.2.2 ทรัพยากรน้ำ

พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำแม่เทยส่วนเป็นพื้นที่จัดอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้นลุ่มน้ำชั้น 1.60 และลุ่มน้ำชั้น 2 ลักษณะเป็นพื้นที่ป่าสภาพภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณและสัตว์ป่าจึงเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของแม่น้ำปิงตอนบน ซึ่งชุมชนในพื้นที่จะให้น้ำจากลำห้วยในการอุปโภคบริโภคตลอดจนใช้ในการทำการเกษตรกรรม

3.2.3 ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำแม่เทย อยู่ในระดับความสูงระหว่าง 400 – 1,600 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประกอบด้วยลักษณะทางธรณีวิทยาที่แตกต่างกันและพื้นที่ได้รับปริมาณน้ำฝนที่แตกต่างกัน ทำให้บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย มีสภาพป่าไม้ชนิดต่าง ๆ คือ

1) ป่าดิบเขา (Hill evergreen forest) พบที่ระดับความสูงตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไป ลักษณะอากาศเย็นและมีความชุ่มชื้น มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปี 1500 – 1800 มิลลิเมตร มีความชื้นในอากาศสูง อุณหภูมิต่ำ มีความลึกของดินชั้นบนเฉลี่ยรายปี 1500 – 1800 มิลลิเมตร มีความชื้นในอากาศสูง อุณหภูมิต่ำ มีความลึกของดินชั้นบนเฉลี่ย 80 เซนติเมตร ดินค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทราย และดินร่วนเหนียวปนทราย ดินจะง่ายต่อการ พังทลาย เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นเขาสูงชัน มีชั้นเรือนประมาณ 2 – 4 ชั้น พันธุ์ไม้ได้แก่ ต้นไม้ตระกูลก่อ เช่น ก่อเดือย ก่อแป้น ก่อแหลม ก่อแดง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีไม้ทะเลใกล้กำลัง เสือโคร่ง นางพญาเสือโคร่ง ไม้ไก่อ ลำไยป่า จั้วป่า ลูกเนียงป่า ไม้เตม เป็นต้น ส่วนไม้พื้นล่าง ได้แก่ เฟิร์น เหียงดิน หญ้าแฝก หญ้าคา ผักกูด กล้วยป่า เป็นต้น

2) ป่าสนเขา (Coniferous forest) ป่าชนิดนี้จะมีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 700 – 1000 เมตร พรรณไม้หลัก ได้แก่ สนสองใบ และสนสามใบ จะมีไม้พลวง ไม้รักใหญ่ หญ้าป่อง เป็นต้น อากาศค่อนข้างจะแห้งแล้ว ลักษณะป่าสนเป็นลักษณะ

ป่าโปร่ง มีไม้ขึ้นอยู่ห่าง แสงอาทิตย์ส่องถึงพื้นป่าได้มาก ลักษณะดินไม่ค่อยสมบูรณ์ปฏิภพดินเป็นกรด ดินชั้นบนจะเป็นลักษณะดินทรายร่วน ดินชั้นล่างเป็นดินเหนียวปนทราย

3) ป่าเบญจพรรณ (Mixed deciduous forest) ป่าชนิดนี้จะขึ้นอยู่ที่ระดับความสูงไม่เกิน 800 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทรายดินมีการระบายน้ำได้ดี พรรณไม้ที่ขึ้นในป่าประเภทนี้ ได้แก่ ประดู่ แดง ตะแบก เสลง ตะเคียนหนู กะพี้เขาควาย ไม้สัก จะพบมากบริเวณใกล้ลำห้วย เป็นแหล่งกล้วยไม้ เช่น พ้ามุย สามปอย ช้างกระเอื้องแซะ ไม้พื้นล่าง ไม้ชางนวล ไม้ชางวล กลอย มัน เห็ดชนิดต่าง ๆ

4) ป่าเต็งรัง (Dry dipterocarb forest) พบบริเวณตั้งแต่ 400 – 700 เมตร จากระดับความสูงทะเลปานกลาง ลักษณะเป็นดินลูกรัง และดินทรายปนหิน ความอุดมสมบูรณ์ของดินค่อนข้างต่ำ เนื่องจากระบบนิเวศของป่าจะเกิดไฟไหม้ทุกปี เนื่องจากสภาพอากาศค่อนข้างจะแห้งแล้ง พรรณไม้ ได้แก่ พลวง เหียง เต็ง รัง ไม้รัก ไม้พื้นล่าง ได้แก่ หญ้า ปรงป่า ต้นเป้ง เป็นต้น

5) ป่าทุ่งหญ้า มักเป็นป่าหญ้าคา ซึ่งเกิดจากการทำลายป่าดั้งเดิม โดยการบุกรุกเผาหลังทำไร่ เมื่อดินหมดสภาพความอุดมสมบูรณ์ ไม่สามารถปลูกพืชได้ จะปล่อยให้หญ้าคาและหญ้าต่าง ๆ ขึ้น ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ถูกทิ้งจากการทำไร่เลื่อนลอย

3.3 สภาพประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย

3.3.1 การแบ่งประเภทของป่าตามแนวความคิดของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง

ชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงซึ่งอาศัยในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทยยังชีพด้วยการเกษตรและ พึ่งพาอาศัยมาในการดำรงชีวิตชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงได้ใช้ประโยชน์จากป่า จึงเกิดความรักความผูกพันกับป่า เนื่องจากมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมถ้าหากทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายเสื่อมโทรมจะส่งผลกระทบต่อดำรงของชุมชน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงได้มีการแบ่งประเภทของป่าในการใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของชุมชน โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่ได้สะสมถ่ายทอดสืบต่อกันมา ใช้ในการวางแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ โดยมีการปรับเปลี่ยนแผนการใช้ประโยชน์ให้สัมพันธ์กับทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ปัจจุบันเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถเอื้อประโยชน์ให้ชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้มีการแบ่งประเภทออกเป็น 3 ประเภท

1. ป่าอนุรักษ์ ได้แก่ ป่าต้นน้ำลำธาร ป่าพิธีกรรมและป่าซึ่งเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ป่าชนิดนี้ห้ามล่าสัตว์ การตัดต้นไม้ โคน ถาง เผาเพื่อทำไร่ แต่จะสามารถเก็บพื้นที่บริเวณป่าจะอยู่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้าน
2. ป่าใช้สอย ป่าชนิดนี้สามารถนำใบมาใช้สอยและล่าสัตว์เป็นอาหารได้ ป่าชนิดนี้ชุมชนดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกัน การตัดไม้เพื่อนำมาสร้างที่อยู่อาศัยและไม้พื้นจะอยู่รอบๆ บริเวณหมู่บ้าน
3. พื้นที่ป่าทำกินได้แก่พื้นที่ใช้ประโยชน์ในการเกษตร เช่นการทำไร่ทำนา

3.3.2 การใช้พื้นที่ป่าไม่ในการทำเกษตรกรรมของชุมชน

เนื่องจากชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำแม่เทย ส่วนประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ในการดำรงชีพ ในปัจจุบันกะเหรี่ยงในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย ยังคงรักษารูปแบบของวัฒนธรรมดั้งเดิมและดำรงชีวิตอยู่ได้ตามสภาพในลักษณะพออยู่พอกิน มีการนำพื้นที่ป่าไม้ไปใช้ประโยชน์เพื่อใช้ในการผลิตผลทางด้านเกษตรที่จำเป็นในการยังชีพคือการปลูกข้าว เพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน ไม่ได้ผลิตไว้เพื่อขายมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน 2 ลักษณะ คือ

1) การทำไร่หมุนเวียน

ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย จะใช้ระบบการผลิตแบบไร่ หมุนเวียน ในการเพาะปลูกพืช ซึ่งนิยมใช้พื้นที่บริเวณเป็นภูเขา ที่ราบเชิงเขาที่ลาดไหล่เขา ความสูงระหว่าง 700 – 1000 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ป่าดิบเขา ซึ่งเป็นแปลงต้นน้ำลำธาร ลักษณะดินมีความอุดมสมบูรณ์มีหน้าดินลึก ภูมิอากาศมีความชื้นสูงเหมาะแก่การปลูกข้าวไร่ เนื่องจากในการทำเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจะพึ่งพาธรรมชาติตั้งแต่ความอุดมสมบูรณ์ของดินโดยจะปล่อยให้ดินฟื้นสภาพความอุดมสมบูรณ์เองตามธรรมชาติ การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย โดยจะเลือกพื้นที่ป่าที่มีดินมีสภาพอุดมสมบูรณ์แล้วจะโค่นแล้ว การเผา เพื่อประโยชน์พื้นที่ในการเพาะปลูกเป็นเวลา 1 ปี และจะเป็นที่ไร่ร้างหรือไร่ชาก ประมาณ 6 ถึง 7 ปี เพื่อให้ป่าฟื้นคืนสภาพเป็นป่ารุ่นสองและดินจะได้รับอินทรีย์วัตถุช่วยเพิ่มอุดมสมบูรณ์ได้อีก เมื่อพื้นที่ป่าฟื้นคืนสภาพความอุดมสมบูรณ์ก็จะกลับมาใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกอีกครั้ง ซึ่งชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงส่วนใหญ่ในการดำรงชีวิตจะพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัว ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้รูปแบบการหมุนเวียน

การใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อให้พื้นดินมีโอกาสฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์โดยอาศัยการพัฒนาตามหลักธรรมชาติของระบบนิเวศ ภายหลังจากการใช้ประโยชน์ก็จะมีการพักตัวของพื้นที่อีกเป็นวัฏจักรที่ไม่มีการสิ้นสุด

2) การใช้ที่ดินทำนาแบบขั้นบันได

บริเวณที่ราบหุบเขาตามลำห้วย ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจะใช้พื้นที่ในการทำนาแบบขั้นบันได ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นการใช้ที่ดินในการทำประโยชน์ค่อนข้างถาวร พื้นที่ทำนาส่วนใหญ่กะเหรี่ยงจะเลือกพื้นที่ที่น้ำไหลเข้าสู่พื้นที่ที่ทำนา เนื่องจากการทำนาบนพื้นที่สูงและพึ่งพาธรรมชาติ โดยการปลูกข้าวจะอาศัยปุ๋ยธรรมชาติที่ถูกน้ำชะล้างพื้นที่สูงที่เป็นแหล่งต้นน้ำทำให้ข้าวที่เพาะปลูกเจริญงอกงาม สามารถให้ผลผลิตได้ตามความต้องการโดยการพึ่งพาธรรมชาติ โดยการปลูกข้าวจะอาศัยปุ๋ยธรรมชาติที่ถูกน้ำชะล้างจากพื้นที่สูงที่เป็นแหล่งต้นน้ำทำให้ข้าวที่เพาะปลูกเจริญงอกงาม สามารถให้ผลผลิตได้ตามความต้องการโดยการพึ่งพาธรรมชาติ ชาวกะเหรี่ยงจะไม่เลือกพื้นที่ราบไหล่เขาที่น้ำไม่สามารถไหลเข้าสู่พื้นที่การทำนา เนื่องจากไม่มีปุ๋ยธรรมชาติช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้ข้าวเจริญงอกงามได้ ชาวกะเหรี่ยงจะอนุรักษ์บริเวณขุนน้ำที่อยู่บนพื้นที่ที่ทำนา เนื่องจากสภาพป่าแหล่งต้นน้ำเป็นแหล่งที่มีปุ๋ยธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ในฤดูฝนจะถูกชะล้างมากับน้ำ ทำให้พื้นที่ที่ทำนาบริเวณที่ราบหุบเขาบริเวณลำห้วยจะได้ปุ๋ยจากธรรมชาติที่ไหลปะปนมากับน้ำ ดังนั้นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจะเลือกพื้นที่ทำนาที่น้ำห้วยไหลผ่านได้ในฤดูฝน

3.4 ประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ทย

ประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำแม่ทย เป็นชุมชนดั้งเดิม ส่วนใหญ่เป็นชาวเขาซึ่งประกอบด้วยชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงและเผ่าม้ง ส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมีประชากรประมาณ 90 เปอร์เซ็นต์ ของประชากรทั้งหมดในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ทย มีประชากรจำนวน 198 ครอบครัว จำนวน 1,015 คน ชาวเขาเผ่าม้งมีประชากรจำนวน 10 ครอบครัว จำนวน 108 คน

3.4.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ทยจะอาศัยอยู่ตามทีลาดเชิงเขาและที่ราบตามสันเขาเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำซึ่งเป็นลำห้วย เพื่อสะดวกในการใช้น้ำในการบริโภคและอุปโภคในครัวเรือน ใช้ในการเลี้ยงสัตว์ จะอาศัยจากระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 700 – 1200 เมตร เป็นหมู่บ้านที่มีชุมชนตั้งแต่ขนาด 15 ถึง

60 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย ในอดีตจะมีการโยกย้ายถิ่นอยู่เสมอ ซึ่งสาเหตุการย้ายถิ่นฐานมีสาเหตุหลายประการ

1) การย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยตามการใช้ประโยชน์ที่ดิน เนื่องจากชาวกะเหรี่ยงเป็นพวกที่ทำไร่ปลูกข้าว โดยการทำไร่แบบหมุนเวียน ซึ่งการทำไร่หมุนเวียนจะมีพื้นที่หลายแปลงเพื่อใช้ ในการหมุนเวียน แต่จะปีจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ การเปลี่ยนที่แต่ละปีก็จะห่างไกลออกไปจากชุมชนเรื่อย ๆ เมื่อตั้งหมู่บ้านได้ปลายปีที่ไร้ก็น่าจะไกลขึ้นดังนั้นการขนย้ายผลผลิตกลับไปยังบ้านเป็นเรื่องยากลำบากจึงได้ย้ายไปหาทำเลที่ใกล้กับที่ทำไร่เพื่อสะดวกในการทำงานในไร่และการเก็บเกี่ยวผลผลิต

2) เรื่องความเชื่อ กรณีถ้าหากมีคนในหมู่บ้านเกิดเจ็บป่วยล้มตายบ่อยครั้งกะเหรี่ยงมีความเชื่อเรื่องผี การเจ็บป่วย ล้มตายของคนในหมู่บ้านเกิดจากการกระทำของผี เนื่องจากผีจากที่เจ้าทางไม่ยอมให้อยู่ไม่เหมาะสมจึงทำให้เกิดการเจ็บป่วย ล้มตาย จะมีการโยกย้ายไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่

3) เมื่อชุมชนตั้งอยู่นาน การเพิ่มจำนวนของคน สัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย หมู ก็จะเพิ่มขึ้นจะทำให้หมู่บ้านสกปรก แหล่งที่อยู่อาศัยเสื่อมโทรมและแหล่งน้ำที่อาศัยอุปโภคและบริโภคเสื่อมโทรม ความเป็นอยู่ก็จะแย่ลง คุณภาพชีวิต สุขภาพของคนในหมู่บ้านเริ่มอ่อนแอ โรคภัยไข้เจ็บก็จะเริ่มคุกคามมากขึ้นจึงจำเป็นต้องย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยแหล่งใหม่เพื่อหนีสภาพความเสื่อมโทรม

4) เกิดจากความขัดแย้งกันเองภายในชุมชนรวมไปจนถึงความประพฤติปฏิบัติไม่ดีไม่เป็นไปตามจารีตประเพณี ก็จะมีการโยกย้ายถิ่นฐานที่อยู่อาศัย

3.4.2 ระบบสังคม

ระบบสังคมของชุมชนชาวเขากะเหรี่ยง ครอบครัวมีรูปแบบเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nucleus – Family) เป็นส่วนใหญ่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ชุมชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกัน ครอบครัวเป็นหน่วยที่สำคัญที่สุดในสังคมกะเหรี่ยงแต่ละครอบครัวจะมีพื้นที่ทำกินของตนเอง จะมียุ่งฉางเพื่อเก็บผลผลิตเป็นของตัวเองลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะอยู่เป็นกลุ่ม มีกฎระเบียบของชุมชนเพื่อควบคุมสมาชิกภายในกลุ่ม ให้สมาชิกในกลุ่มบ้านสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยปกติสุข ให้ความเคารพผู้สูงอายุหรือผู้อาวุโส

3.4.3 ระบบเศรษฐกิจ

ชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการปลูกข้าวเพื่อไว้บริโภคในครอบครัวและขายบางส่วนเพื่อนำเงินไปใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นที่ไม่สามารถผลิตเองได้ การเพาะปลูกข้าวของกะเหรี่ยงบนพื้นที่ต้นน้ำแม่เทย มีสองระบบ ได้แก่ การปลูกข้าวไร่ แบบ

ไร่หมุนเวียน และการปลูกข้าวนาแบบขั้นบันได โดยการทำนาขั้นบันไดจะทำตามหุบเขาที่ราบตามลำห้วยกะเหรี่ยงส่วนใหญ่จะปลูกข้าวให้ผลผลิตให้เพียงพอเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น ไม่มุ่งเน้นผลิตเพื่อขาย นอกจากข้าวซึ่งเป็นพืชชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงยังปลูกพืชอื่น ๆ ในไร่ข้าว เช่น ข้าวโพด พริกทอง พริกแดง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นพืชที่นำมาประกอบอาหาร การเก็บผลผลิตและการล่าสัตว์ป่า เพื่อเป็นอาหารในครอบครัว อาชีพการเลี้ยงสัตว์ได้แก่ โคและกระบือ เช่น การเลี้ยงผี นอกจากนั้นกะเหรี่ยงยังมีอาชีพรับจ้างหลังจากว่างงานจากการทำไร่ทำนาของตนเองได้แก่ รับจ้างปลูกป่าของหน่วยงานในพื้นที่รับจ้างภายในชุมชน เป็นต้น

3.4.4 ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ศาสนา

ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงบนพื้นที่ต้นน้ำแม่เตย มีทั้งนับถือศาสนาคริสต์ และนับถือผี ร้อยละ 80 นับถือผีและมีความเชื่อว่าผีเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติสามารถบันดาลให้เกิดผลดีและผลร้ายแก่มนุษย์และเป็นสิ่งที่ช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ ตลอดจนการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ผีและวิญญาณเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมและค่านิยมประเพณี ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ มีผีหรือเจ้าน้ำที่เป็นเจ้าของและคุ้มครองรักษา เช่น ผีป่า ผีน้ำ ผีนา ผีเรือน ผีหมู่บ้าน เป็นต้น การกระทำสิ่งใดจะต้องมีการบอกกล่าวหรือการขอขมา เช่น ผีบ้านผีเรือนที่คอยคุ้มครองดูแลคนในครอบครัวให้อยู่สุขสบาย ผีไร่ ผีนา จะช่วยดลบันดาลให้พืชพันธุ์ที่ได้เพาะปลูกให้เจริญงอกงามให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้มีพิธีกรรม เช่น ไห้ว บวงสรวงเพื่อบอกกล่าวและขอขมาต่อผี ซึ่งชาวกะเหรี่ยงเรียกว่า การเลี้ยงผี การควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เช่น ไม่ประพฤติผิดลูกผิดเมียใคร ถ้าหากใครประพฤติผิดผีจะดลบันดาลให้คนที่กระทำเกิดผลร้ายได้แก่การเจ็บป่วยหรือตาย จะต้องมีพิธีกรรมการเลี้ยงผีเพื่อขอขมาต่อผี ซึ่งพิธีกรรมความเชื่อต่าง ๆ เป็นตัวควบคุมความประพฤติของคนในสังคมทำให้คนชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้ปกติสุข

3.5 ประวัติหมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เตย

ชุมชนกะเหรี่ยงในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เตยเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศป่า ซึ่งได้อาศัยทำกันอยู่ในพื้นที่เขตลุ่มน้ำแม่เตยมานานกว่า 100 ปี และภายในระยะเวลา 100 กว่าปี หมู่บ้านได้มีการอพยพโยกย้ายเพื่อหาแหล่งพื้นที่ทำกินใหม่หลายครอบครัวหลายคน แต่ก็อพยพอยู่ในพื้นที่ขอบเขตลุ่มน้ำแม่เตยจนถึงปัจจุบันซึ่งประกอบด้วยหมู่บ้านจำนวน 5 หย่อมบ้าน เพื่อศึกษาในรายละเอียดโดยการสังเกตสัมภาษณ์และการเข้ากิจกรรมเพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษา

1. บ้านชอแอะ บ้านชอแอะตั้งอยู่ในหมู่ที่ 12 ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัด เชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่พิกัด MV 301196 ระหว่าง 4643 I สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1090 เมตร ลุ่มน้ำชั้น IA บ้านชอแอะตั้งหมู่บ้านอยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เตยมานานกว่า 100 ปี ในอดีตได้มีการอพยพโยกย้ายไปมาในบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันประมาณ 8 ครั้ง การโยกย้ายครั้งสุดท้ายคือครั้งที่ 8 เกิดจากการชักชวนแนะนำให้ความรู้แก่ชุมชนโดยโครงการฯ รพด. หน่วยจัดการต้นน้ำแม่เตยเพื่อจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่น้ำเสียใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2536 – 2537 บ้านชอแอะประกอบด้วยชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงทั้งหมด มีจำนวนประชากร 180 คน 387 หลังคาเรือน มีพื้นที่ทำกินทั้งหมด 500 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 80 ไร่ พื้นที่ทำสวน 25 ไร่ พื้นที่ทำไร่ 395 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย 20 ไร่ รวมพื้นที่ทั้งหมด 520 ไร่ ประชากรทั้งหมดนับถือประเพณีดั้งเดิมและประกอบอาชีพทำนาทำไร่ทำสวน รับจ้าง และยังชีพด้วยของป่า มีร้านค้าในหมู่บ้าน 1 ร้าน สภาพหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญ ไม่มีไฟฟ้า มีร้านค้าของชำ 1 ร้าน มีถนนดินธรรมดาเข้าถึงหมู่บ้าน ไม่มีโรงเรียน โรงเรียนตั้งอยู่บ้านแม่ว – ทิชชู ห่างจากบ้านไป 4 กม. อยู่ห่างจากอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ 99 กม. ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ 298 กม. สภาพป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านเป็นป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์พอใช้คือ มีป่า ปลูกโดยหน่วยวัดทางต้นน้ำ และป่าที่พื้นผิวโดยธรรมชาติและมีป่าที่แผ้วถางเพื่อการเกษตรบ้างเล็กน้อย

2. บ้านใหม่ทอง บ้านใหม่ทองตั้งอยู่ในหมู่ที่ 12 ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัด เชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่พิกัด MV 294235 ระหว่าง 4643 I ชั้นลุ่มน้ำชั้น IA สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,100 เมตร บ้านใหม่ทอง ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำแม่เตยมานานกว่า 100 ปี ในอดีตได้มีการอพยพโยกย้ายไปมาในบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน ประมาณ 4 ครั้ง ครั้งสุดท้ายที่โยกย้ายมาตั้งหมู่บ้านอยู่ในปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. 2532 และจะไม่มีการโยกย้ายไปอยู่ที่อื่นต่อไป ประชากรประกอบด้วยเผ่ากะเหรี่ยงทั้งหมด 151 คน 31 หลังคาเรือน ประชากรมีอาชีพการทำนา ทำไร่ ทำสวน รับจ้าง และเลี้ยงสัตว์ มีพื้นที่ทำกินทั้งหมด 450 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 40 ไร่ สภาพหมู่บ้านใหม่ทองเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลความเจริญ มีถนนดินธรรมดาเข้าถึงหมู่บ้าน ไม่มีไฟฟ้า มีร้านค้าของชำ 1 ร้าน รถจักรยานยนต์ 4 คัน ไม่มีโรงเรียนในหมู่บ้าน โรงเรียนห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2.5 กม. อยู่ห่างจากอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 103 กม. อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ 302 กม. สภาพป่ารอบ ๆ หมู่บ้านเป็นป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์พอใช้ และมีข้าวบางส่วนที่เสียกายนอกจากการแผ้วถางเพื่อการเกษตร

3. บ้านเลอตอบน ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 12 ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่พิกัด MV 338229 ระหว่าง 4643 IA สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,150 เมตร ภูมิ

ประเทศล้อมรอบด้วยภูเขาสูง บ้านเลอะตอปนตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำแม่เทย ประมาณ 4 ครั้ง ครั้งสุดท้ายอพยพโยกย้ายตั้งหมู่บ้านที่อยู่ในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2530 และจะไม่มีการโยกย้ายไปอยู่ที่อื่นอีกต่อไป ประชากรประกอบด้วยเผ่ากะเหรี่ยงทั้งหมด 73 คน 15 หลังคาเรือน ซึ่งนับถือประเพณีดั้งเดิม และประชากรทั้งหมดประกอบอาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำสวน รับจ้าง เลี้ยงสัตว์ และยังมีชีพด้วยของป่า มีพื้นที่ทำกินทั้งหมด 350 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 15 ไร่ พื้นที่ทำสวน 15 ไร่ พื้นที่ทำไร่ 320 ไร่ พื้นที่ที่อยู่อาศัย 22 ไร่ สภาพหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญ ไม่มีไฟฟ้า มีถนนดินธรรมดาเข้าถึงหมู่บ้าน ไม่มีร้านค้า มีรถจักรยานยนต์ 4 คัน ไม่มีโรงเรียน ไม่มีสถานอนามัย โรงเรียนอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 12 กม. อยู่ห่างจากอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ 92 กม. อยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ 291 กม. สภาพป่า รอบหมู่บ้านยังมีความเสียหายเป็นบางส่วนจากการทำการเกษตรและมีบริเวณป่าปลูกเพื่อฟื้นฟูป่าต้นน้ำ

4. บ้านแม่เทย ตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ 12 ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่พิกัด MV 278228 ระวัง 4643 I สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1080 เมตร เดิมทีนั้นบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านแม่ - ทิชชู ในปัจจุบันนั้นเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านทิชชู ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงซึ่งอพยพโยกย้ายอาศัยที่ทำกินในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทยมานานกว่า 100 ปี ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2504 ชาวเขาเผ่าแม่จากบ้านผางผึ้ง ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ได้อพยพโยกย้ายมาประมาณ 22 ครอบครัว เพื่อหาแหล่งที่ทำกินใหม่ คือ ปลูกฝิ่นในสมัยนั้น ต่อมาได้อาศัยทำกินร่วมกันกับชาวกะเหรี่ยงบ้านทิชชู ตั้งหมู่บ้านเป็น บ้านแม่ - ทิชชู ต่อมาแม่บางส่วนได้อพยพโยกย้ายไปหาพื้นที่ทำกินใหม่ที่บ้านกองช้าง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านแม่เทย ประกอบด้วยเผ่ากะเหรี่ยงจำนวน จำนวน 43 คน 10 หลังคาเรือน เผ่าแม่ จำนวน 88 คน 10 หลังคาเรือน รวมประชากรทั้งหมด 131 คน 20 หลังคาเรือน ประชากรนับถือประเพณีดั้งเดิมทั้งหมด ประชากรประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ รับจ้าง และเลี้ยงสัตว์ มีพื้นที่ทำกินทั้งหมด 760 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 100 ไร่ พื้นที่ทำสวน 100 ไร่ พื้นที่ทำไร่ 560 ไร่ พื้นที่ที่อยู่อาศัย 35 ไร่ รวมทั้งหมด 795 ไร่ สภาพหมู่บ้านแม่เทย เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ไม่มีไฟฟ้า มีถนนดินธรรมดาเข้าถึงหมู่บ้าน มีร้านค้าของชำ 3 ร้าน รถยนต์ 2 คัน รถจักรยานยนต์ 4 คัน รถไถนาเดินตาม 5 คัน มีสถานีสาธารณสุข 1 หลัง แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำการ มีโรงเรียนบ้านใหม่สาขาแม่เทย ระดับประถม ชั้น ป.1 - ป.4 จำนวน 1 โรงเรียน มีครู 2 คน หมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ 102 กม. อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ประมาณ 302 กม.

5. บ้านซิแบร ตั้งอยู่บ้านมาเป็นระยะเวลาประมาณ 100 ปีเศษ ในอดีตได้มีการอพยพโยกย้ายหมู่บ้านไปมาในบริเวณขอบเขตลุ่มน้ำแม่เทยใกล้เคียงกับที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน และจะไม่มี การอพยพโยกย้ายหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่นอีกต่อไป บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านซิแบรตั้งอยู่ที่พิกัด MV 323293 ระวัง 4643 I ความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 900 เมตร ท้องที่หมู่ 7 ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงทั้งหมด บ้านซิแบรมีจำนวนประชากรทั้งหมด 442 คน 87 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ จำนวน 70 หลังคาเรือน นับถือประเพณีดั้งเดิมจำนวน 17 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำนา ทำไร่ ไร่รับจ้าง เลี้ยงสัตว์มีพื้นที่ทำนา 430 ไร่ พื้นที่ทำไร่ 550 ไร่ ในหมู่บ้านมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาสังกัด สปอ. อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 1 โรงเรียน มีสถานสาธารณสุขชุมชน 1 หลัง ในชุมชนมีร้านค้าของชำ 3 ร้าน รถยนต์ 2 คัน รถจักรยานยนต์ 8 คัน ไม่มีไฟฟ้า มีถนนดินธรรมดาเข้าถึงหมู่บ้านสภาพหมู่บ้าน ซิแบรเป็นหมู่บ้านปิด คือ ห่างไกลความเจริญของโลกภายนอกอยู่ห่างจากอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ 133 กม. อยู่ห่างจากอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ 329 กม. สภาพป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน เป็นป่าที่ไม่ค่อยสมบูรณ์ เนื่องจากมีการแผ้วถางพื้นที่ป่า เพื่อให้ในการปลูกข้าวไร่และการเกษตรอื่น ๆ

6. บ้านปรอไฟ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย หมู่ 7 ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้แยกตัวออกมาตั้งแต่หมู่บ้านใหม่เมื่อ 18 ปี ก่อนปี พ.ศ. 2518 เพื่อต้องการหาแหล่งพื้นที่ทำกินใหม่ บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านปรอไฟ ตั้งอยู่ที่พิกัด MV 362292 ระวัง 4643 I ความสูงระดับน้ำทะเล 750 เมตร ประชากรเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงทั้งหมดมีจำนวนประชากรประมาณ 114 คน จำนวนหลังคาเรือน 25 หลัง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ และประชากรประกอบอาชีพการเกษตร ทำนา ทำไร่ ไร่รับจ้างเลี้ยงสัตว์ มีพื้นที่ทำนา 80 ไร่ พื้นที่ทำไร่ 50 ไร่ ในหมู่บ้านไม่มีโรงเรียน ไม่มีสถานีอนามัย ไม่มีร้านค้า มีรถจักรยานยนต์ 3 คัน ไม่มีไฟฟ้า มีถนนดินธรรมดาเข้าถึงหมู่บ้าน สภาพหมู่บ้านปรอไฟเป็นหมู่บ้านปิด คือ ห่างไกลจากโลกภายนอก อยู่ห่างจากอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 84 กม. อยู่ห่างจากอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 260 กม. สภาพป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านเป็นป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากไม่ได้มีการแผ้วถางเพื่อการเกษตร

3.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านในพื้นที่รับผิดชอบ

1) ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เตย

บ้าน	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	พิกัด	ชั้นลุ่มน้ำ
1. ซอแอะ	12	แม่ต๋น	อมก๋อย	เชียงใหม่	4643 301196	ชั้น 1 A
2. แม่เตย	12	แม่ต๋น	อมก๋อย	เชียงใหม่	4643 278228	ชั้น 2
3. ไหม่ทอง	12	แม่ต๋น	อมก๋อย	เชียงใหม่	4643 294235	ชั้น 1 A
4. เลอตอบน	12	แม่ต๋น	อมก๋อย	เชียงใหม่	4643 338229	ชั้น 1 A

ที่มา : ข้อมูลจากหน่วยจัดการต้นน้ำแม่เตย, 2542

2) ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มแม่เตย

บ้าน	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	พิกัด	ชั้นลุ่มน้ำ
1. ซิแบร	7	แม่ต๋น	อมก๋อย	เชียงใหม่	4643 323293	ชั้น 2
2. พรอโพ	7	แม่ต๋น	อมก๋อย	เชียงใหม่	4643 362292	ชั้น 1 A

ที่มา : ข้อมูลจากหน่วยจัดการต้นน้ำแม่เตย, 2542

3) จำนวนประชากรและการใช้ที่ดิน

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)			ชาติพันธุ์	ประเมินพื้นที่ใช้ประโยชน์ (ไร่)		
		ชาย	หญิง	รวม		ที่อยู่อาศัย	ที่ทำกิน	รวม
1. ซอแอะ	39	94	86	180	กะเหรี่ยง	20	500	520
2. แม่เตย	20	58	73	131	กะเหรี่ยง	35	760	795
3. ไหม่ทอง	31	81	70	151	กะเหรี่ยง	24	450	464
4. เลอตอบน	15	37	36	73	กะเหรี่ยง	22	350	372

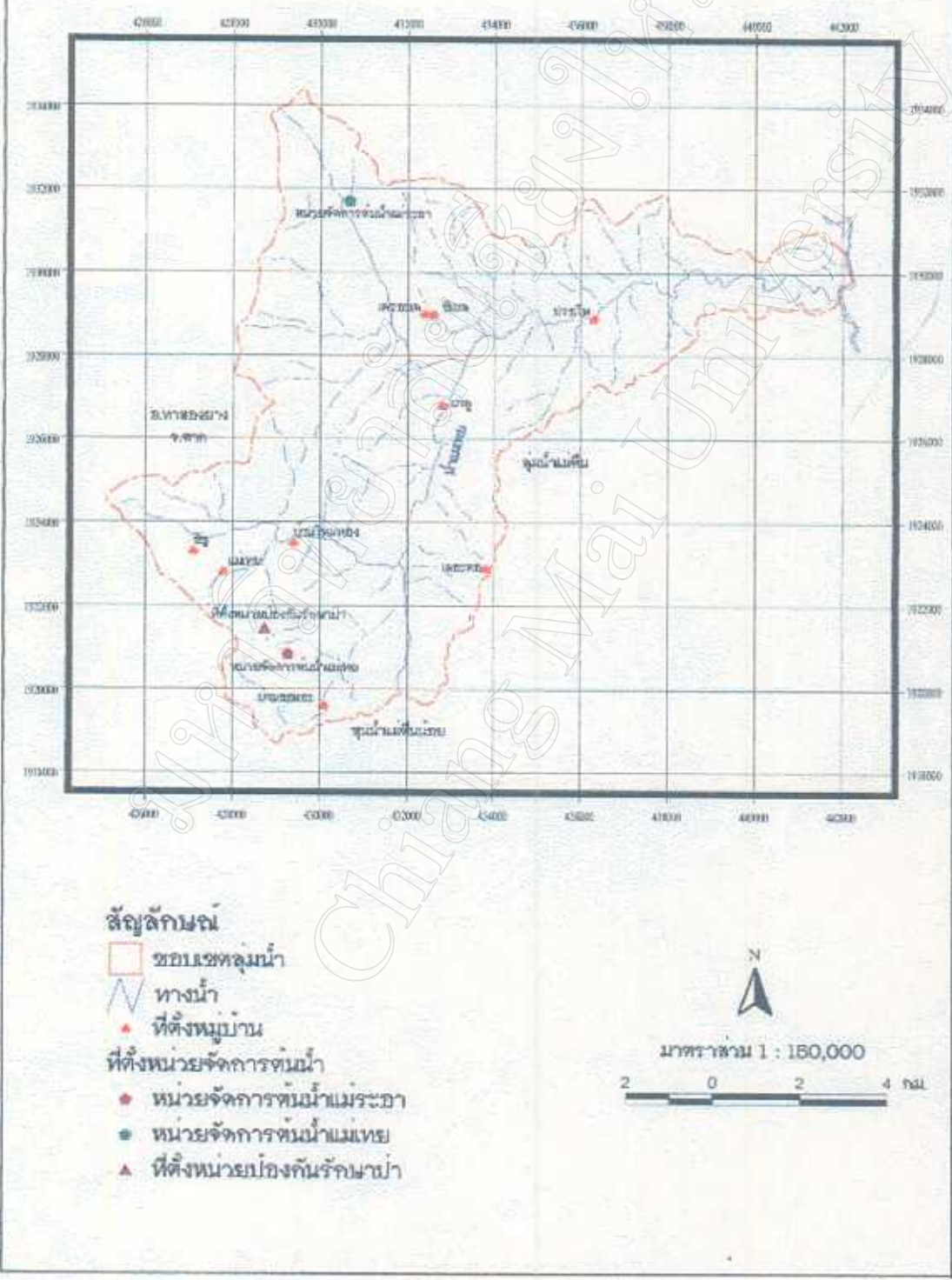
ที่มา : ข้อมูลจากหน่วยจัดการต้นน้ำแม่เตย, 2542

4) จำนวนประชากรและการใช้ที่ดิน

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)			ชาติพันธุ์	ประเมินพื้นที่ใช้ประโยชน์ (ไร่)		
		ชาย	หญิง	รวม		ที่อยู่อาศัย	ที่ทำกิน	รวม
1. ซิแบร	63	234	208	442	กะเหรี่ยง	90	980	1,070
2. พรอโพ	25	56	58	114	กะเหรี่ยง	30	130	1,600

ที่มา : ข้อมูลจากหน่วยจัดการต้นน้ำแม่เตย, 2542

แผนที่ 1 : แสดงพื้นที่กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่เทย
อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : ฝ่ายวิชาการและสารสนเทศภูมิศาสตร์ต้นน้ำ สำนักงานพัฒนาต้นน้ำ (หัวเขี้ยว)

3.6 หน่วยงานที่เข้าไปดำเนินการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนพื้นที่ ต้นน้ำแม่เทย

ในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีหน่วยงานของภาครัฐ ได้เข้าไปดำเนินการพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มน้ำแม่เทย ที่กำลังประสบปัญหาการถูกบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำเพื่อแก้ไขปัญหาลักษณะที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มน้ำและพื้นที่ลุ่มน้ำตอนล่าง และการเข้าไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำ ตลอดจนการการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ ของชุมชนบนพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย ได้แก่

3.6.1 หน่วยงานส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำกรมป่าไม้

ในปี พ.ศ. 2522 ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้ ได้เข้าดำเนินการสำรวจบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เทย ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่อยู่เขตป่าสงวนแห่งชาติและป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ อยู่ในสภาพเสื่อมโทรม เนื่องจากพื้นที่มีแหล่งต้นน้ำลำธารถูกบุกรุกทำลาย เพื่อต้องการใช้ดินในการทำการเกษตรกรรมของชุมชนชาวเขาที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ จึงเข้าดำเนินการ แก้ไขปัญหา โดยการจัดตั้งหน่วยจัดการต้นน้ำแม่เทย ในปีงบประมาณ 2523 เข้าไปดำเนินการพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ และด้านพัฒนาชุมชนที่อาศัยบนพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งในการเข้าไปพัฒนามุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่า และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

บทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานจัดการต้นน้ำ หน่วยงานจัดการต้นน้ำแม่เทย มีบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบ ตามที่ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำได้กำหนดไว้ดังนี้

1. สำรวจและวิเคราะห์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร กับด้านทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร
2. วางแผนการการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ต้นน้ำ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว
3. การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่ต้นน้ำและการจัดระเบียบชุมชน
4. การฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำที่ถูกทำลายให้กลับคืนสภาพและมีลักษณะทางนิเวศที่เหมาะสมต่อการเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

5. ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนในเชิงอนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่าไม้
6. ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำ
7. ส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
8. สร้างความตระหนักและจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
9. ดำเนินการด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้

3.6.2 หน่วยป้องกันรักษาป่าแม่เทย ชม.43

หน่วยป้องกันรักษาป่าแม่เทย ชม. 43 ตำบลแม่ตื่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ได้จัดตั้งหน่วยเข้าดำเนินการในพื้นที่ เมื่อปีงบประมาณ 2537 เพื่อกำกับดูแลพื้นที่ป่าแม่เทยซึ่งอยู่ในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ตามประกาศกฎกระทรวงฉบับที่ 771 (2518) โดยเป้าหมายและวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองและรักษาสภาพพื้นที่ป่าไม้ไม่ให้ถูกบุกรุกทำลาย จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ไม่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเกิดผลกระทบต่อสภาพทางด้านเศรษฐกิจและสังคมส่วนรวม

บทบาทและหน้าที่ของหน่วยป้องกันรักษาป่า

- 1) มีหน้าที่ป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายป่าไม้
- 2) มีหน้าที่ดำเนินการต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกฎหมายป่าไม้ และมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับด้านทรัพยากรป่าไม้
- 3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนให้ดูแลและป้องกันรักษาป่า
- 4) การประชาสัมพันธ์และให้ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

3.6.3 โครงการอนุรักษ์สภาพป่า ในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จ เยี่ยมเยียนราษฎรบ้านห้วยหล่อดุก ตำบลแม่ตื่น และตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2534 ได้ทอดพระเนตรจากเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่งเห็นสภาพป่าไม้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าสมบูรณ์

ทั้งทรงทราบต่อมายังมีป่าสงวนใกล้จะสูญพันธุ์ เช่น กวางผา และทรงทราบว่ามีการอนุรักษ์อยู่ในเขตนี้มาเป็นเวลานานแล้ว ผู้คนเหล่านี้มีความยากจน ทำให้พระองค์ทรงห่วงใยทั้งผู้ที่อยู่ในป่าสัตว์ป่าและสภาพป่า จึงได้พระราชพระทานแนวพระราชดำริในการทำการอนุรักษ์สภาพป่าในเขตพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ให้ 3 ประการ

- 1) รักษาสภาพป่าที่สมบูรณ์ไม่ให้ถูกทำลาย
- 2) พื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายให้คืนสู่สภาพธรรมชาติ โดยให้มีทั้งป่าธรรมชาติและป่าไม้ใช้สอย
- 3) พัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎรให้ดีขึ้น ให้มีอาชีพและที่ทำกินเป็น หลักแหล่งโดยไม่ให้ได้รับความเดือดร้อน เพื่อให้ “คน” กับ “ป่า” อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนในลักษณะ “บ้านเล็กในป่าใหญ่” โดยมีราษฎรเป็นผู้รักษาป่า

เพื่อสนองแนวพระราชดำริฯ ที่จะให้มีการดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า ในพื้นที่ดังกล่าวให้คงสภาพที่สมบูรณ์และเอื้อประโยชน์สูงสุด จึงได้นำเสนอโครงการอนุรักษ์สภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอสามเงา จังหวัดตาก โดยมีวัตถุประสงค์

- 1) เพื่อรักษาสภาพป่าที่ยังสมบูรณ์อยู่มิให้ถูกทำลายต่อไป ตลอดจนอนุรักษ์สัตว์ป่าและรักษาสภาพแวดล้อม
- 2) พื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรมให้คืนสู่สภาพป่าที่สมบูรณ์ดั้งเดิม โดยให้มีทั้งป่าไม้ธรรมชาติ ป่าไม้เศรษฐกิจและป่าไม้ใช้สอยและให้ราษฎรที่อาศัยอยู่ในป่าได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ต่าง ๆ ดังกล่าวให้เหมาะสม
- 3) พื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยหรือทำกินของราษฎรที่เหมาะสมอยู่แล้วจะมีการพัฒนาให้ชุมชนและป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้ โดยไม่มีการบุกรุกทำลายสภาพป่าไม้และสัตว์ป่าอีกต่อไป

3.7 สรุปบริบท

ในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำแม่เทย สภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชันและสลับซับซ้อน มีบริเวณพื้นที่ราบสูงอยู่ตามหุบเขาร่องห้วยเป็นพื้นที่ป่าที่ระบบนิเวศของป่าหลายชนิด ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา ป่าดิบเขา และป่าทุ่งหญ้า ซึ่งมีความหลากหลายของระบบนิเวศและมีความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วยพันธุ์พืชและสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ป่าดิบเขาเป็นพื้นที่กำเนิดของต้นน้ำลำธารเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำสาขาย่อยของลุ่มน้ำแม่ตื่นไหลลงสู่ลำน้ำปิงและ

ยังเป็นพื้นที่ป่าที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม บริเวณที่ตั้งกล่าวยังมีชุมชนชาวเขาอาศัยอยู่ การดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนส่วนใหญ่พึ่งพาทรัพยากรป่าและมีการประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมและมีการนำพื้นที่แหล่งต้นน้ำไปใช้ประโยชน์ในด้านเกษตรกรรมเพื่อการผลิตผลในการเลี้ยงชีพและในการเพิ่มผลผลิตเพื่อสนองความต้องการของชุมชนที่เพิ่มขึ้นจะใช้วิธีการขยายพื้นที่โดยการบุกเบิกแผ้วถางป่าทำให้พื้นที่ป่าลดลงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศต้นน้ำและสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

สถานะการณ์สภาพพื้นที่ป่าแหล่งต้นน้ำลำธารเริ่มมีปัญหาลักษณะเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบไร้หมุนเวียน โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านแบบดั้งเดิมและแรงกดดันจากการเพิ่มขึ้นของประชากรชาวเขานบนพื้นที่ต้นน้ำ ทำให้มีความจำเป็นต้องใช้ที่ดินเพิ่มขึ้นในการเพิ่มผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากพื้นที่ต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติมีขีดจำกัดและความสามารถที่จะรองรับได้ (Carrying Capacity) จึงมีความจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่เปราะบาง และการใช้ประโยชน์ให้เป็นไปตามสภาพของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำ จึงมีความจำเป็นที่หน่วยของรัฐและภาคเอกชนตลอดจนชุมชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ต้นน้ำร่วมกันในการแก้ไขปัญหา ปัจจุบันมีหน่วยรัฐที่เข้าไปดำเนินการในการแก้ไขปัญหา หน่วยจัดการต้นน้ำ หน่วยป้องกันรักษาป่า และโครงการอนุรักษ์สภาพป่า ในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อเข้าไปพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ และพัฒนาชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำ โดยมีการวางแผนการจัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนการให้ความรู้และเทคโนโลยีในการผลิตที่เหมาะสมและผสมผสานสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสนองตอบความต้องการตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตโดยการมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อนิเวศต้นน้ำการมีส่วนร่วมของชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน